

УДК 37.013.42

Харитонов Віталій

ОСОБЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ УЧНІВ-ЧЛЕНІВ МАН УКРАЇНИ

У статті розглядаються особливості взаємодії школи і позашкільного закладу з батьками обдарованих учнів, які займаються науково-дослідною роботою. Виділяються категорії родин із різним рівнем зацікавленості до участі дітей в роботі гуртків МАН України.

Харитонова Таїсія

Визначаються умови для посилення впливу на дітей з боку батьків і види співпраці з ними.

Ключові слова: *гурток МАН, сім'я, школа, позашкільний заклад, обдарована дитина, співпраця, взаємодія.*

Постановка проблеми. Основним напрямом діяльності Малої академії наук є залучення вихованців до науково-дослідницької, експериментальної, конструкторської та винахідницької роботи з метою виявлення обдарованої молоді та юнацтва, створення умов для їх розвитку і підтримки, творчої реалізації, розширення їх наукового світогляду, а також для організації змістовного дозвілля підлітків. Виховання обдарованої дитини є одним із найважливіших завдань освіти. Для успішного його виконання необхідною є ефективна взаємодія навчальних закладів і сім'ї. Саме батьки можуть створити необхідний комплекс факторів освітньо-виховного середовища, у якому проявляються і міцніють визначні здібності дитини.

Однією з особливостей роботи з учнями-вихованцями МАН є їх вікова категорія – учні 9-11 класів. У цьому віці підліток ще не зовсім розуміє своє майбутнє місце в суспільстві, проте сучасний стан світової економіки змушує кожну молоду людину замислюватись над власною професійною кар'єрою. Участь у Манівському русі є одним із ефективних способів спробувати себе в якості дослідника і визначитись зі своєю можливою науковою діяльністю в дорослому житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання обдарованості цікавило людство з давніх-давен. Ще з античних часів до нас дійшли такі поняття як «геній» і «талант». Над природою походження цих понять замислювались Платон, Посідоній, Сенека, Геракліт, Епікур, Аристотель та ін.

Розвитком ідей про причини обдарованості людини впродовж Середньовіччя ніхто не займався, бо вважалось, що обдарованість є виключно Божим даром. Тобто людина або має особливі здібності, або ні.

Часи Ренесансу відзначились талановитими і геніальними постатями, творіння яких суттєво збагатили світову культуру – Леонардо да Вінчі, Мікеланджело Буонаротті, Еразм Роттердамський, Микола Коперник, Ніколо Макіавеллі, Франческо Петрарка, Вільям Шекспір та ін. Саме в цей час у соціумі відновилось і частково трансформувалось поняття «геній». Відтепер в ньому поєднувалось божественне, тобто безсмертне (*genius* – латиною «дух») і людське – смертне. Епоха Відродження стосовно геніальності залишила декілька визначень, серед яких можна виділити таке: геніальна людина – це найвищий ступінь розвитку нею своїх здібностей за умов, що вони надані їй як Божий дар. Філософи часів Ренесансу питання природи обдарованості не порушували.

У Просвітницьку епоху суттєво змінилась концепція геніальності. Філософи і вчені (Дж. Локк, Фр. Хатчесон, К. Гельвецій, Д. Дідро та ін.) стали висувати припущення про однаковість здібностей у людей, а видатною постаттю людину роблять сприятливі життєві обставини.

Наприклад, Дені Дідро зазначав, що генієм стає той, хто розвинув у собі талант, хто творив «за правилами», а не за інтуїцією [6]. На межі XIX і XX ст. видатний англійський учений Фр. Гальтон у своїй книзі «Спадковість таланту, її закони і наслідки» намагався довести, що особливі здібності є результатом дії фактору спадкоємності, що талановитість дитини є вродженою якістю. З того часу визнається вагома роль сім'ї у формуванні обдарованості дитини.

Упродовж подальших років XX-го століття питанням обдарованості дітей займалися багато дослідників. Найбільш вагомі нароби висвітлено в працях В. Алфімова, М. Артемова, Г. Тимошко (1993); Б. Ананьєва (1962); Д. Богоявленської (1983); Г. Бурменської, В. Слуцького (1991); П. Гальперіна (1999); В. Дружиніна (1999); О. Ковальова (1970); Г. Костюка (1979); О. Ковальова і В. Мясіщева (1957); Н. Лейтеса (1996, 2000); О. Леонтєва (1975); О. Матюшкіна (1989); В. Рибалки (1996); В. Роменця (1965, 1971); С. Рубінштейна (1973, 2000); С. Сисоєвої (1996, 2000); Б. Теплова (1941, 1961, 1982); В. Шубинського (1986); Н. Циркун (1995); В. Юркевич (1996) та ін.

Так як питання творчого потенціалу дитини, її обдарованості та соціальної активності залишається актуальним, багато вчених продовжують звертатись до різних аспектів проблеми обдарованості учнів у своїх працях, зокрема це Е. Аксьонова (2007); О. Антонова (2005, 2010); І. Бех (2008); В. Блінова і Л. Блінова (2010); І. Бондарев (2003); О. Вознюк, О. Дубасенюк (2009); Н. Волкова (2007); О. Воронцова (2011); М. Дік (2003); Л. Духаніна (2009); Ю. Клименюк (2015). О. Кульчицька (2007); М. Крутій (2008); А. Лосєва (2004); А. Міллер (2001); І. Можилівська (2008); В. Моляко і О. Музика (2007); Л. Морозова, О. Щєбланова (2003); О. Німак (2010); В. Рибалка (2009-2011, 2014, 2016); В. Роменець (2004); В. Русова і В. Рибалка (2011); В. Шадріков (2003); Л. Шрагіна (2010). У більшості опублікованих робіт, зазначених вище дослідників, містяться поради батькам щодо виховання обдарованої дитини і розвитку її здібностей.

Так у роботах В. Рибалки (2014, 2016) розглядаються поняття «батько і мати обдарованої дитини», через які розкривається роль сім'ї у формуванні і розвитку неабияких здібностей у дітей. Зокрема, на батька покладається підтримка обдарованості дитини через власний приклад.

Саме особистим ставленням до творчості, пізнання і праці він може створити стійкий психологічний «фундамент» дитини, збагачений винахідливістю, принциповістю й чесністю, на якому буде базуватись її особистісний підхід до вирішення проблемних ситуацій у різноманітних сферах пізнання. Мати виступає головним творцем обдарованості дитини, що реалізується через спілкування, яке починається ще до її народження і є особливо важливим на початку життя. Мама є першим учителем, наставником і тренером, саме від її пояснень залежить якість пізнавальних дій дитини при знайомстві в побуті з процесами і явищами таких наук, як фізика, хімія, біологія тощо.

Обом батькам слід уважно вивчати своїх дітей, фіксувати їх інтелектуальні і творчі здібності, показувати свою зацікавленість у подальшому розвитку, висловлювати надію на вдалі спроби самостійного досягнення успіху [3, 4].

Аспекти організації й методичного забезпечення роботи закладів позашкільної освіти, у тому числі гуртків, убудованих в структуру МАН, для формування ними творчої особистості через науково-дослідну, художньо-естетичну, еколого-натуралістичну, туристсько-краєзнавчу, гуманітарну діяльності дитини розглядали Т. Сущенко (1996); Л. Ковбасенко (2000); В. Вербицький (2002); Г. Пустовіт (2005, 2006); В. Мачуський (2006); Л. Лахтадир (2012); А. Розумнюк (2012); Н. Харитонова (2012); В. Гаврилюк (2013); І. Мазуркевич (2013); М. Грабовський і Т. Грабовська (2013); Т. Нестерук (2013); В. Вербицький, Л. Бондар, А. Бойко та ін. (2015).

У роботах деяких дослідників розглядаються особливості співпраці позашкільних навчальних закладів із батьками обдарованих дітей різного

шкільного віку [2, 5]. Питання взаємодії сім'ї, школи й позашкільного закладу для розвитку учнів-членів МАН у проаналізованих роботах не висвітлювались.

Метою статті є виявлення особливостей співпраці навчальних закладів і сім'ї, у якій дитина є дійсним або потенційним членом МАН, та окреслення умов для розвивального впливу на обдарованих учнів з боку батьків.

Виклад основного матеріалу. Автори статті займаються підготовкою учнів до конкурсу-захисту науково-дослідних робіт МАН з 2000 р. Кожен рік, до 2012 р., науковою діяльністю під їх керівництвом займалися 1-2 школярі. Різке зростання кількості учнів, залучених до дослідницької роботи, відбулось у 2012–2013 н.р., коли при Дніпропетровському відділенні МАН України на базі Криворізького природничо-наукового ліцею було створено гурток «Юний геолог». За шість років роботи гуртка його вихованцями стали 112 учнів криворізьких шкіл, ліцеїв і гімназій. Гуртківцями було підготовлено 68 робіт на конкурс-захист НДР учнів-членів МАН України. Двадцять вихованців стали призерами обласного і Всеукраїнського етапів конкурсу-захисту.

Робота з кожним вихованцем гуртка, їх успіхи базуються на взаємодії трьох складових: школа → сім'я → гурток. Загальний вигляд структури роботи з окремим гуртківцем (обдарованою дитиною) схематично можна представити у вигляді ізометричного тетраедру (рис. 1).

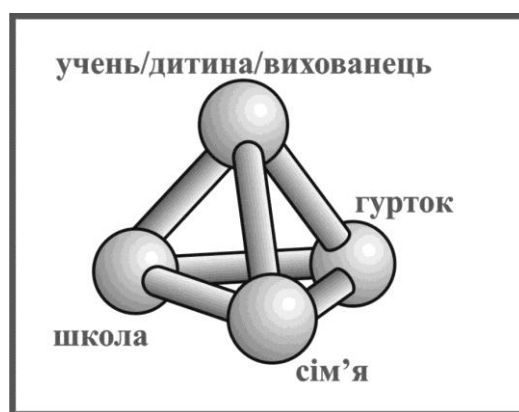

Рис. 1. Структура роботи з вихованцем (обдарованою дитиною) позашкільного закладу, підпорядкованого МАН України

1. Школа в структурі роботи з обдарованою дитиною виконує дві функції:
а) загально організаційну; б) навчальну.

1.а. Загально організаційна функція полягає в первинному імпульсі, який отримує потенційний гуртківець.

Саме школа (адміністрація, вчитель профільного предмету) виявляють обдарованих дітей і пропонують їм спробувати свої сили в науково-дослідній роботі.

Також школа контролює складання учнем кейсу документів для подачі до оргкомітету конкурсу-захисту МАН України.

1.б. Навчальна функція полягає в підготовці учня до випробувань з базової дисципліни.

2. Гурток безпосередньо забезпечує науково-дослідну роботу: дає змогу проводити натурні спостереження і лабораторні дослідження, використовувати фондовий і фактичний матеріал установ, організацій і виробництв, діяльність НДЧ яких споріднена з напрямком діяльності гуртка. Крім того, заняття в гуртку дозволяють розширити для вихованців пізнавальний процес, який виходить за межі шкільної програми. Особливо це стосується науково-дослідних гуртків, напрямком яких немає тотожних шкільних дисциплін. Наприклад, геологія, філософія, соціологія, медицина тощо.

3. Родина, крім того, що власне дає суспільству обдаровану дитину, виконує роль каталізатора її мотивації до НДР, батьки також здійснюють матеріально-організаційне забезпечення. Аналізуючи досвід роботи з гуртківцями та співпраці з їх батьками, ми можемо виділити 3 категорії родин з різним рівнем зацікавленості до наукової діяльності їх дітей по лінії МАН:

1. Висока зацікавленість – сім'ї, у яких є батьки-вчителі.

2. Середня зацікавленість – сім'ї, у яких серед батьків є науковці та працівники вищої освіти.

3. Нейтральна зацікавленість – сім'ї, у яких батьки не залучені до освітянського процесу.

У родинях першої категорії мотиваційний вплив (зовнішня мотивація) на дитину найвищий. Це обумовлено декількома факторами: здібності дитини в

таких родинх формуються під впливом навчальної атмосфери, яка, безумовно, фрагментарно переноситься додому зі школи, мають більшу вірогідність до розвитку; батьки-вчителі, обізнані з діяльністю МАН, і їм легше пояснити дитині переваги виконання науково-дослідних робіт у позашкільному закладі; працівники середньої ланки освіти усвідомлюють обмеженість експериментальної бази навчальних закладів, тому розглядають роботу дитини в гуртках МАН, що слугує полігоном для збільшення можливостей, щоб успішно займатися науково-дослідною роботою. Родини другої категорії можна розділити на два типи: зацікавлені в заняттях дітей в гуртках МАН; не зацікавлені в такій роботі. Сім'ї першого типу другої категорії за факторами формування мотиваційного впливу на дитину споріднені з родинми першої категорії. Імовірніше, у таких родинх виникає атмосфера власне науково-дослідного процесу. З раннього віку у дитини є можливість:

- відвідати кафедру чи лабораторію;
- бути присутньою на пленері, навчальній практиці, у студентському туристичному поході;
- спостерігати вдома за роботою батьків: мікроскопічні дослідження, опрацювання інформації, складання звітів, геологічних карт і розрізів тощо;
- знаходитись в оточенні дослідницьких атрибутів: спеціалізована наукова література; фактичний матеріал, наприклад, колекції зразків гірських порід і мінералів; дослідницький інструментарій тощо.

Сім'ї другого типу другої категорії не заохочують дітей до роботи в МАН, вважаючи таку діяльність непотрібною витратою часу. Деякі батьки-науковці, батьки-викладачі вишів покладаються на особистий приклад у формуванні потягу своїх дітей до наукової роботи. А в разі вибору ними такої діяльності якнайкраще надають свої послуги при формуванні молодого вченого. Таким чином, досвід занять власних дітей у шкільному віці в науково-дослідному гуртку, на їх думку, є зайвим.

Родини третьої категорії нейтрально ставляться до навчання дітей у позашкільному закладі МАН у зв'язку з низькою обізнаністю про діяльність Малої академії. Саме з цими батьками слід проводити більш детальну роз'яснювальну роботу і спонукати їх до активної співпраці. Слід також відзначити, що серед сімей третьої категорії можуть зустрітись такі, в яких представники старшого покоління (бабусі, дідусі), або більш далекі родичі є працівниками освіти середньої та вищої ланок. Тоді до взаємодії і співпраці з батьками бажано залучити більш широке коло рідних. Це дасть змогу розглядати такі родини на рівні з сім'ями першої і другої категорії.

Серед варіантів матеріально-організаційної співпраці з батьками вихованців гуртків МАН можна виділити:

1. Інформаційно-комунікаційні зв'язки (моб. телефон, електронні поштові скриньки).

2. Створення вдома робочого місця юного дослідника (забезпечення сучасними засобами інформаційних технологій та обробки інформації, спеціалізовані програмні продукти тощо).

3. Забезпечення особистим транспортом та відшкодування транспортних витрат (виїзд на натурні спостереження, оплата проїзду на обласний і Всеукраїнський етапи конкурсу-захисту НДР тощо).

4. Фінансування витратної частини експериментально-дослідної роботи дитини-вихованця гуртка: реактиви для вирощування кристалів, матеріали для моделей і макетів, придбання зразків, виготовлення препаратів для мікроскопічних та інших досліджень, друкарський папір, фотопапір тощо.

5. Власний супровід на II і III етапи конкурсу-захисту за бажанням.

Умови для розвивального впливу на обдарованих учнів з боку батьків – це:

– створення єдиного навчально-виховного середовища в тетраедричній системі роботи з вихованцями гуртка (рис. 1);

– підвищення рівня вмотивованості батьків до співпраці зі школою і позашкільним закладом;

– організація аналітично-дискусійного кола для можливості критичних висловлювань батьків учнів-членів МАН.

Для забезпечення зазначених вище умов необхідно проводити наступні види робіт: роз'яснювальну; заохочувальну; аналітично-дискусійну. У залежності від виду роботи вона може вестись в одному або декількох із трьох традиційних способів взаємодії навчальних закладів з батьками: колективний, груповий, індивідуальний [1].

1. Роз'яснювальна робота включає в себе інформованість батьків про діяльність МАН України, її структуру, правила вступу, принципи проведення конкурсу-захисту, нагороди й заохочення призерів та переможців, інші культурні та інтелектуальні заходи – виїзні сесії, літні школи, конференції, тренінги, туристичні подорожі тощо. Бажано таку роботу проводити в колективний спосіб на класних чи загальношкільних батьківських зборах.

2. Заохочувальна робота може включати:

- інформування батьків про дітей учасників конкурсу-захисту учнів-членів МАН та їх досягнення;
- нагороду призерів і учасників, а також їх батьків на зборах громадськості, Днях науки, батьківських зборах тощо;
- виступи вихованців перед батьками з власними спогадами про участь в конкурсі;
- виступи батьків, які самі займались науковою діяльністю в школі (члени МАН) або в студентські роки.

3. Заохочувальну роботу бажано проводити в колективний або груповий спосіб (вихованці науково-дослідного гуртка та їх батьки).

4. Аналітично-дискусійна робота може проводитись у груповий чи індивідуальний спосіб. До неї залучаються батьки учнів, які брали участь у конкурсі-захисті НДР членів МАН, з метою надання їм можливості висловити критичні зауваження та пропозиції щодо покращення роботи науково-дослідного гуртка.

Формами такої роботи можуть бути бесіди, дискусії, диспути, переписка в соціальних мережах на сторінці гуртка, веб-конференції тощо.

Висновки. Активна співпраця з батьками учнями-членами МАН, їх перебування в єдиному навчально-виховному просторі разом з учителями школи і керівниками позашкільних закладів дає можливість підвищити загальну вмотивованість сім'ї до науково-дослідної роботи дитини. Систематична інформованість батьків про успіхи у виконанні експериментів, оформлення роботи і створення презентаційних матеріалів буде сприяти позитивному емоційному клімату в родині. Виховання обдарованої дитини є складним і в той же час захоплюючим процесом, який вимагає від батьків постійного підвищення майстерності у спілкуванні, розвитку педагогічної культури та її гнучкості, вміння відмовитись від власного «Я». І тоді в родинях, у яких батьки обрали цей шлях, здібні і талановиті діти зможуть значною мірою реалізувати свою допитливість і творчі пориви, а їх майбутні наукові досягнення стануть чітко окресленими.

Список використаних джерел

1. Ветрова О.Д. Проблема взаємодії сім'ї і школи в роботі з обдарованими дітьми: зб. наук. доповідей наукової міжнар. конф. (Щецин, 29–30.11.2014 р.). – Варшава : ТОВ Діаманд Трейдинг Тур, 2014. – 132 с.
2. Позашкільна освіта Київщини: стратегії, інновації, практика: матеріали обласної науково-практичної конференції («Позашкільна освіта Київщини: стратегії, інновації, практика», 13 березня 2012 року). – К. : КЗ Київської обласної ради «ЦТДЮ Київщини», 2012. – 201 с.
3. Рибалка В.В. Психологія та педагогіка праці особистості: від обдарованості дитини до майстерності дорослого: посібник / В.В. Рибалка. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2014. – 220 с.
4. Рибалка В.В. Словник із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості: термінологічний словник / В.В. Рибалка – Київ, Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2016. – 424 с.

5. Розвиток творчого потенціалу обдарованої дитини засобами позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку: [зб. матер. наук.-практ. конф. (Біла Церква, 20 вересня 2013 року)]– Біла Церква, 2013. – 132 с.

6. Чуклин М. История развития представлений об одаренности : сайт літературного об'єднання «Сатурнія» / М. Чуклин. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://nsaturnia.ru/metodika/istoriya-razvitiya-predstavlenij-ob-odarennosti>.

Харитонов Віталій, Харитонova Таисія. ОСОБЕННОСТИ СОТРУДНИЧЕСТВА С РОДИТЕЛЯМИ УЧЕНИКАМИ-ЧЛЕНАМИ МАН УКРАЇНИ

В статье рассматриваются особенности взаимодействия школы и внешкольных учреждений с родителями одаренных учеников, занимающихся научно-исследовательской работой. Выделены категории семей с различным уровнем заинтересованности к участию детей в работе кружков МАН. Определены условия для усиления воздействия на детей со стороны родителей и виды работ, которые обеспечивают создания таких условий.

Ключевые слова: кружок МАН, семья, школа, внешкольное учреждение, одаренный ребенок, сотрудничество, взаимодействие.

Kharytonov Vitaliy, Kharytonova Taysiya. THE FEATURES OF COOPERATION WITH PARENTS OF STUDENTS-MEMBERS MASU

This article describes the peculiarities of interaction school and out-of-school centers with parents of prodigy children, who are engaged in science -research work. It highlights the categories of families with different level of interest in their children's participation in work of MASU centers. The article defines conditions of strengthening the influence of parents on children as well as activities that create such conditions.

Key words: MASU center, family, out-of-school center, prodigy child, cooperation, interaction.